

Csontos Márta

A költői beszédmód és szereptudat első stációja Reményik Sándor *Fagyöngyök* című kötetében

Reményik Sándor *Fagyöngyök* című első kötete 1918-ban jelent meg. A *Fagyöngyökről* készített első recenziót S. Nagy László tollából az Erdélyi Szemle közölte.¹ Olosz Lajosnak írt leveléből tudható, kapott olyan visszajelzéseket, melyek további inspirációkat jelenthettek számára. Olosz Lajos maga így vélekedett 1918. június 26-án kelt levelében: „Verseid közül sok tetszik nekem. Úgy gondolatokban, mint kifejezőeszközökben sok rendkívüli finomságot találtam, sokat fejlődöttél életfelfogásodban, elhatározottságodban is, keményedtél Istennel és az emberekkel szemben, szempontjaid általában magasak, lírad lélektanilag a ma színvonalán áll és értékesen elmélyedő, ezért bizonyára kis körű érdeklődéssel fog találkozni.”²

Schöpflin Aladár jelzésértékűnek tartotta a versek füzet formátumban történő megjelentetését, úgy gondolta, hogy a versekben Reményik tárgyköre „az életbe való beletörődés szenvedése”³, a kellő aktivitással nem rendelkező ember összeütközése a őt körülvevő akadályokkal. Hangvétele azonban nem tartja igazán egyedinek.

A *Fagyöngyök* kötetből Jancsó Elemér a természet és az istenhit kettősségét emeli ki, melyet „az örökös lázadás és alázatos megnyugvás” tesz mélyen emberivé”⁴.

Reményik első méltatójaként Jancsó Elemér az ellentétek sajátos harcát, majd kiegyenlítődését tartja korai lírája jellemzőjének. Verseit a megoldható és megoldhatatlan problémák között vergődő lélek művészi kifejeződésének tekinti. A természet és az Istenkeresés mellett a magyar sorsprobléma már az első kötetben is megrajzolódik. A *Hogy is volt*, a *Zászló a szélben*, a *Forradalom* című versekben az 1916-os, Erdélyt megrohanó román támadásokra reflektál. Jancsó véleménye

¹ S. Nagy László: *Kritika. Erdélyi Szemle*, 1918. július 21, 13. „És jöttél te és verseid elé írtad a minden bánatot, az örököt, a Természetet, az erdő, a szellő drága bánatát...” Az Erdélyi Szemle ugyanezen számában olvasható az első kötetbe bekerült *Pilátus* és az *Egy melódia*. Érdekes módon Reményik Sándor *Összes verseiben* ez utóbbi nem található.

² *Félig élt élet, Reményik Sándor emlékezete*. Polis Könyvkiadó, 2003, 126.

³ *Lehet, mert kell*. In: *Reményik Sándor emlékezete*. Kolozsvár, Nap Kiadó, 30, Schöpflin Aladár, *Fagyöngyök*, „Nincs...[...] sem a formájuknak sem a tartalmuknak személyes kerete...[...] A szavai és rímei gonddal válogatottak, de nincs egyéni csengésük”. Kemény szavakkal így zárja értékelését: „[...] a versekből nem alakul ki a költőnek pontosan felismerhető profilja, mely elkülönítene a dilettánsok tömegétől”.

⁴ Jancsó Elemér: *Reményik Sándor élete és költészete*. Kolozsvár, Erdélyi Füzetek 1., 1942, 15.

szerint a sajátos élettérben alkotó költő első kötetének versei abban különböznek a *Végvári versektől*, hogy a *Fagyöngyökben* még csak a háttérből hallatja rezignált hangját, mint aki nem érez még tettekészséget ahhoz, hogy konkrét lépéseket tegyen.

Reményik szerepvállalása a *Fagyöngyökben* még csak kialakulóban van, önértékudata bizonytalanságot tükröz, mintha „szellemóriások fényében” érezné magát biztonságban.

*Én csak kis fatornyú templom vagyok,
Nem csúcsíves dóm, égbeszökkenő,
A szellemóriások fénye rámragyog,
De szikra szunnyad bennem is: Erő.⁵*

Reményik Babits Mihálynak is elküldte verseskötetét. Babits röviden válaszolt:

*Igen Tisztelt Uram!
Nagyon köszönöm a verseskönyvet. Igazán van benne egynéhány igen szép vers!
Főleg a gondolatokban való gazdagsága oly tulajdonság, mely mai poézisünkben
nem mindennapos.
Maradok kész híve és igaz tisztelője*

Babits Mihály⁶

Reményik 1918. szeptember 19-én küldi Babitsnak válaszlevelét:

*Mélyen Tisztelt Uram!
Írántam tanusított szíves és engem nagyon megtisztelő jóindulatára hivatkozva, vagyok bátor Nagyságodat ismét egy kéréssel zaklatni. Mint a „Nyugat” szerkesztőjéhez is, fordulok ezúttal Nagyságodhoz mellékelt verseimmel, nagyon kérve, szíveskedjék azokat átnézve, ha Nagyságod bár ezek közül egyet is érdemesnek ítélné, a „Nyugat”-ban elhelyezni. Nagyon jólesnék, ha Nagyságod döntéséről azután valamiképpen értesülhetnék. Nagyon kérem, ne vegye szerénytelenségnek ezt a lépésemet, nehezen szántam rá magam. Azonban az érvényesülés útjai fiatal, kezdő íróknak ma oly kegyetlenül nehezek. Ha egyszerűen a „Nyugat” szerkesztőségéhez fordulok, már ismeretlen nevemnél fogva, az elutasítás egészen bizonyos. Míg Nagyságod akármilyen ítélete biztosít arról, hogy ügyem legalább megvizsgál-*

⁵ Reményik Sándor: *Templomok*. In: *Összes versei I.*, 23.

⁶ *Babits Mihály levelezése 1918–1919*. Sajtó alá rendezte: Sipos Lajos, Budapest, Argumentum Kiadó 2011, 154–155.

tatott valaki által, akihez irodalmi dolgokban a legteljesebb bizalommal vagyok. Ismételten kérem, ne nehezteljen őszinteségemért, s fogadja nagyrabecsülésem és teljes tiszteletem kifejezését.

Igaz híve

Reményik Sándor⁷

Reményik versei azonban 22 éves pályafutása során egyetlen alkalommal sem kerülhettek a *Nyugat* hasábjaira.

A Reményik-életmű méltatói nagyon szűkszavúan emlékeznek meg az első kötetéről, jóllehet, a sajátos Reményik-attitűd már ezekben a versekben is nyomon követhető; a sorsvállaló küldetéstudatot megfogalmazó költő szubjektumanalízise során eljuthatunk a versbeszéd értelmezéséhez, nevezetesen ahhoz, hogyan tudja a költő a benne rejlő szkepticizmust feladatvállalásának szolgálatába állítani. A bizonytalanság és bizonyosság ellenpólusai között a „költészet nagy erdejébe” tévedő költőnek vállalnia kell, hogy az „élet ketrec, füledt, fojtó”⁸, az erkölcsi parancs ereje azonban győz, s a tettvágyat megsokszorozza.

*A kuszaságban én vagyok a rend,
A zord márványokban angyaloknak képe.
Lettem. Vagyok királyi üzenet
A Földnek. Kínok, kereszthordozások,
Torz, szürke árnyak, hitvány törpeségek
Belőlem nyernek új világosságot.⁹*

Babits 1940-ben újból hangot ad véleményének a *Fagyöngyökről*. „Régi olvasója vagyok Reményiknek, sőt Magyarországon alighanem én vagyok a legrégebb olvasója. Hogy úgy mondjam, már »történelemelőtti« időkben ismertem, amikor még könyve sem volt, s külön erdélyi irodalom sem volt. 1918-ban volt ez A Kolozsvárról érkezett versek szerény és magányos költőre vallottak. Külső formájuk semmivel sem vonta magára a figyelmet, holott azidőtájt a magyar líra ép javában

⁷ Uo. 154–155. Az erdélyi irodalom értékeit kiemelve Babits egy 1926-os interjúban – melyet az *Ellenzék* közölt január 13-án – ismételten idézi Reményikkel kapcsolatos véleményét. „Reményiket jól ismerem és sokra becsülöm, ő még a *Fagyöngyök* megjelenése előtt felkeresett verseivel. [...] Ahogy én az erdélyi helyzetet látom, az íróknak javára vált az elszigeteltség és az önmaguk erejére utaltság”. „*Engem nem látott senki még.*” In: *Babits olvasókönyv II.* szerk., Sipos Lajos, Budapest, Historia Litteraria Alapítvány, Korona Kiadó, 1999, 14.

⁸ Reményik Sándor: *Vajda János Szelleméhez*, i. m. 18.

⁹ Uo. 22.

tombolt a lázadóformák vajudásaiban és csillogásaiban. A költő ma, visszatekintve, 'fésületlennek' mondja ezeket régi verseit".¹⁰

A *Fagyöngyök* kötetének a kiadás évében nem volt túlságosan nagy visszhangja, azonban néhány évvel később, kortársak ismertetéseikben utalást tesznek az első kötet verseire.

Makkai Sándor *A költő prófétasága* című tanulmányában „régén várt gondolati lírának”¹¹ tekinti a pályakezdő verseket, Reményiket, a magyar lélek sajátos, meditatív megszólaltatójaként Csokonai, Petőfi, Arany, Vajda János költészete folytatójának tekinti.

Molter Károly a *Pásztortűz* egy 1927-es számában a *Fagyöngyök*, a *Csak így*, a *Vadvizek zúgása* és Reményik Rilke-fordításai alapján próbál a költőről portrét rajzolni. A három kötet összehasonlításával a költőt a „technikátlanság mesterként” említi, aki elsősorban „a belső pátosz adta lélekkonfliktusokra fordítja a figyelmet”.¹²

Alszeghy Zsolt a *Debreceni Szemle* egy 1928-as számában „finom művű üvegharangot” vél kicsengeni a *Fagyöngyök* verseiből. „Nincs az a látási, hallási benyomás, mely Reményiknél a felszínen maradna; az érzési emlékezés mindet beárnyalja. Mintha minden benyomást csak egyképpen tudna befogadni: az érzésemlékek hangulati fátylán keresztül”.¹³

Szentimrei Jenő szerint Reményik történelmi szerep eljátszására érezte magát elhivatottnak.¹⁴ Németh László a *Protestáns Szemlében* a *Fagyöngyök*re visszautalva úgy gondolja, hogy Reményik versei „elsősorban szolgálattelvő voltak miatt teszik őt „igazi erdélyi költővé”, s hangsúlyozza, „a kötelesség tartja össze ezt az életet, s a művészetbe vetett hit”.¹⁵

¹⁰ Babits Mihály: *Az erdélyi költő*. Nyugat, 1940, 7, 389.

¹¹ Makkai Sándor: *Erdélyi szemmel*. In: *A költő prófétasága*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2009, 37.

¹² Vö. Molter Károly: *Fagyöngyök – Csak így – Vadvizek zúgása – Rilke-fordítások*. In: *Lehet, mert kell*. Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007, 98.

¹³ Alszeghy Zsolt: *Eltávolodás a szereplírikustól (Lehet, mert kell)*, i. m. 110.

¹⁴ Vö. Szentimrei Jenő: *Reményik Sándor*. In: *Lehet, mert kell*. Híd, 1928, 1. 307. Szentimrei Jenő felveti a kérdést, nem elsősorban hatásvadászatra törekszik-e a költő, mert mindig a helyzet paszszív szemlélőjeként jelenik meg. Néhány évvel később, *Erdély tízéves irodalma* című cikkében, melyet a *Nyugat* 1930. áprilisi számában tett közzé, Szentimrei visszautal Reményik indulására, summázva: „Verset kétségtelenül Petőfítől tanult írni, de kevesebb népi frissességet és jóval több gondolati elemet magában hordozó egyénisége kirajzolta rég előtte saját útját”.

¹⁵ Németh László: „*Mégis ő az erdélyi költő*”. In: *Lehet, mert kell*. I. m. 100. Németh László a *Fagyöngyök* verseit „gondolatokba öltöztetett megdagadt epigrammáknak” nevezte. Később, a *Társadalomtudomány* 1926-os évfolyamának ötödik számában, pályakezdő kritikusként írt az új er-

Láng Gusztáv a korai versek értékelésében Reményik „önkisebbítő” szándékát látja kirajzolódni, a „szereppé stilizált szerénységet”, mintha nem tartaná magát alkalmasnak arra, hogy a „kanonizált” költők mellé szegődjön.¹⁶

Valóban, reális külső szituáció nélkül, szimbolikus reprezentáció formájában utal önmagára, s a tényeket sajátos szövegszerveződéssel alakítva létrehoz egy imaginárius világot, ahol a fogalmak többértelműsége alapján a szellemi lét megragadható, értelmezést elősegítő, önmaga igazságértékét megfogalmazó.

*Engem a mélybe késztet egy balga vágó,
A mélybe vonz egy örült akarát,
Kutatni az őshínár rémeit,
Gyöngyöt, korallt, elsüllyedt aranyat,
Nézni föl a víz sötét oszlopára,
Melynek mélyét szél be nem lengi,
Hallgatni önnön szívem halk verését
S állni, hol nem állott¹⁷ még senki.*

Nem tudjuk, Reményik milyen természettudományos ismeretekkel rendelkezett, s hogy a kötet címéül miért éppen egy olyan növény nevét választotta, mely parazita életmódjától ismert. A kötetnyitó *Fagyöngyök*¹⁸ című vers gondolatmenete alapján azonban érzékelhető, hogy önmagát tekinti „büszke fának”, a fagyöngy pedig a ránehezedő bánat versekben manifesztálódó megjelenítője. Az indító versben a két növény együttélése önmaga és a kényszerítő életkörülmények szimbiózisban élésének sajátos deskripciója.

Reményik teremtett világában átéli azokat az érzéseket, melyeket egy gyakorlati szituációban ugyanúgy megtapasztalna, s hagyja, hogy az olvasó a szövegvilágból levonhassa a konzekvenciákat a maga számára.

délyi irodalomról, s kiemelte a régió irodalmában jelentkező dilettantizmus veszélyeit. Három nevet említett, akikkel érdemesnek látja foglalkozni: Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László. Reményikről alkotott véleménye szerint versei „nem életet tékozló versek, inkább az élet helyett valók...[...] Ember mindenek ellen, s talán nem is ember, csak páncélfal. S ez a páncélfal ott Kolozsváron mégiscsak jelent valamit. Még akkor is, ha csak gondolatokból készült”

¹⁶ Vö. Láng Gusztáv: *Kérdezz másként (tanulmányok)*. Budapest, Parnasszus Könyvek, Magasles X, 2015, 43.

¹⁷ Reményik Sándor: *Búvár*. In: *Összes versei I*, i. m. 26.

¹⁸ A legendák alapján a fagyöngy örökzöldje a tavasz visszatérésébe helyezett reményt fogalmazza meg. A kelta druidák külön tisztelettel övezték a növényt, mely a téli álomba merülő növényvilágban az életerő, a megmaradás szimbóluma lett. A német néphit is az új élet zálogának tekinti. (Vö. dr. Oláh Andor: *A természet patikája*. Kossuth Kiadó, 1989, 65.)

A pályakezdő Reményik versvilágát nyilvánvalóan motiválták olvasmányélményei; elsősorban Vajda János és Juhász Gyula. Vajda Jánost a rokonának tartja, életútját saját sorsával analógnak tekinti, ugyanakkor Vajda költészetét a maga költői értékei fölé emeli. „Költő voltál, és én is az vagyok, / A mi sorsunkon egy átok ragyog, / Te nagy hajó vagy bár, én csak pici csolnak: / A habok egy örvény felé sodornak”¹⁹

A sorokban, úgy gondolom, nem az igazságérték megjelenítése a lényeg, hanem a közös feladatvállalás, a lehetséges világ és a valós világ értelmezési horizontjának összeolvadása. A századvégi költők mély nyomot hagytak költői beszédének alakításában. Képi világa éppúgy feszültséget és feloldozást egyszerre hordozó; képei hol dinamikusak, hol statikusak, melyek az elszántság, a tettekézség vagy a kilátástalanság-érzés passzivitásának energiáiból táplálkoznak.

*Az életednek van egy titkos csúcsa,
Körös-körül őserdő, őszobót-
Keresztül-kasul vágató csapások,
A sok hamistól nem látni a jót,²⁰*

A kilátástalanság-érzés, a háborús helyzet feszültséget hordozó, látszat-mozdulatlansága (a toronyban még a vészharang is alszik) a cél-és értékvesztett emberi élet veszélyeire figyelmeztet.

*Lidércel álmodik a nagyhavas,
A fülledt éj a hegy nyakába ül,
Közel-távol egy lélek, annyi se,
Csupán a fenyők állnak őrszemül.*

A befogadás horizontján a természetbe zárt, elfojtott feszültség csak az olvasói értelmezés előzményeként szolgál, az értelmezés második szakaszában a valóság teljes nyitottságában, mozgalmasságot erősítő nyelvi elemek kíséretében jelenik meg.

A *Hogy is volt* éppen akkor keletkezett, amikor 1916 nyarán Tisza István miniszterelnök, a román veszélyt érezve, memorandumban kérte a katonai erők összpontosítását az erdélyi határra. Az 1916-os hadműveletben Romániát komoly veszteség érte, ennek ellenére a háborút, területi vonatkozásban nyereséggel zárta. Erdély megnyugtató látványos intézkedések történtek, megindult a Beth-

¹⁹ Uo. Vajda János szelleméhez, 18.

²⁰ Uo. „Tündérfok”, 27.

len István által szorgalmazott „pro Transilvania” akció. A Tisza-kormány leváltását követően kultúrznákat állítottak fel Apponyi Albert gróf vezetésével.²¹

*Vadul muzsikál hegy-völgyön a szél,
Zenélve masíroz be a Halál... [...]*

*Haragtól, gögtől rezzen most a táj... [...]
Most gázol át a szent határon
Az első ellenséges katona.²²*

Nyilvánvaló Arany János hatása is, akiről *Szellemidézés* című publicisztikájában úgy vall, hogy Aranyban megtalálható az a csend, mely a magyar költészet „sajátosságosan visszatérő misztikus motívuma”²³, amely utal arra, hogy az ember zavaros lélekmélységeiből a csend ősfomáiba vágyakozik. Ez a vágyakozás egyfajta transzcendentális áhítatot jelenít meg Reményiknél, összekapcsolódva, azzal a szakrális harmónia-igénnyel, mely valamilyen szinten az édeni állapotokat idézi, s a kompenzációra való törekvés igényét fogalmazza meg a teljesség iránt. „Örökké való csend simogasson”, kéri a *Reinkarnáció*ban; „Legyek a csend, mely mindig enyhét ad”, vallja az *Akarom*²⁴ című vers soraiban, ahol a költő a képszerűség illúziókeltő hatásával a nem jelenlévő látszatlehetőségeket is jelenlévőnek éli át, így tud mélyebb értelmet kölcsönözni kijelentésnek. A csend, a menekülés és biztonság vagy éppenséggel az ember nem lakta vidék tiszta, bűn és gonoszságmentes állapotának megjelenítése.

²¹ Vö. Köpeczi Béla: *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 347.

²² Uo., *Hogy is volt?* 37–38. Ez a vers éppen akkor keletkezett, amikor 1916 nyarán Tisza István miniszterelnök – a román veszélyt érezve – memorandumban kérte a katonai erők összpontosítását az erdélyi határra. Az 1916-os hadműveletben Romániát komoly veszteség érte, ennek ellenére a háborút területi vonatkozásban nyereséggel zárta. Erdély megnyugtatására látványos intézkedések történtek, megindult a Bethlen István által szorgalmazott „pro Transilvania” akció. A Tisza-kormány leváltását követően kultúrznákat állítottak fel Apponyi Albert gróf vezetésével. A társadalmi feszültségek nyomán azonban számos sztrájk megmozdulás volt, a februári orosz forradalom után a munkásmozgalmi törekvések erősödtek. (Vö. Köpeczi Béla: *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 347.)

²³ Reményik Sándor: *Kézszerítés.* I. m. 64.

²⁴ A csend életteret nyit a harmóniának, ennek megfogalmazása a *Fagyöngyök* kötet több versében is nyomon követhető. „Csendes tengeren, csendes álom” (*Búzafölde*), „Közlegünk a nagy csend felé” (*Idővel*), „...mily jó a fákkal együtt lenni / A csendes fákkal, együtt, egyedül” (*A karám előtt*), „S Az én tavam most tükörsíma / Oly csendes, mintha halat hina” (*Tavon*). Reményik Sándor *Összes versei I*, i. m., 23., 24., 27., 22.

A *Holt-tenger* felé ciklusában a csendbe vágyódást többször felcseréli az élet realitásában megjelenő vészhelyzettel. Az „őshinár” mélységeiből fel kell jönnie, mert a felszínen nem „táncát járó sugarak” vannak, a valóságos embervilág szörnyűségeivel kell szembenéznie; a háború borzalmaival.

*Mert a mi kertünk rózsáit tépik,
S száz átokba szakad a csendünk szét,
Most sisakot öltön a halk bánat,
S ki-ki fogja a maga fegyverét.²⁵*

A Reményik-líra formálódását motiváló szerzők műveiben egy valami közös, ami Reményik verseire is egyértelműen jellemző, s végig kíséri költészetét. Nincs ezekben a versekben semmi játékosság, csak önmaga ambivalens egyéniségéből, valamint a körülmények teremtette kényszerhelyzetből kialakult küzdelem súlya érzékelhető a maga folyamatában.

Reményik már a *Fagyöngyök* verseiben is önmagát sorsvállaló, szolgálattelvő szubjektumnak tekint, egyfajta öröklétben kiteljesedő felmagasztosulást fogalmaz meg, ezért már a húszas éveiben is úgy tud a halálról írni, mint aki átfutott már az élet valamennyi stációján, s tapasztalatai birtokában vállalja az elmúlást kellő bátorsággal. „Pár évet adj csak / Akkor én Uram / Kezedbe adom vissza minden vágyam, / mert mind betelt. És nem éltem hiában”. Ugyanezt az önérték-tudatosságot, a megőrződésből fakadó magasabbrendűséget olvashatjuk ki a *Végrendelet*ből: „Holtom után ne keressetek, / Leszek sehol – és mindenütt leszek”.²⁶

Reményik versvilága már a kezdetekben is egyéni szenvedéstörténetének és a kollektív trauma megtapasztalásának a kettősségét tükrözi. Művészi-emberi habitusa önreflexív jellemzés; cselekedni akarásának lendületét és az ezzel összefonódó cselekvőképtelenség visszahúzó erejét ötvözi. Egyrésztől emberi jelentéktelenségét vetíti ki az univerzumba, ahol „A Tér behavazott pusztaság... [...] Mit szennyez egy-egy percig ember-lábnyom”, Az emberi lét parányisága teremt a sorok között a feszültséget, hiszen a tapasztalati világban az érzékelés nem igazán körüljárható. Az idő eltünteti az álmokat, az ember, a dolgok és a világ közötti viszony fokozatos távolodást mutat. „És hajnalra nincs se nyom, se kereszt”.²⁷ Tér és idő kontinuitásában az ember csak egy „lábnyom”, mégis, léthelyzetének és küldetéses feladatvállalásának tudatában maradandó értéket teremthet.

A természettel való együttélés, az Istenkeresés mellett a magyar sorsprobléma

²⁵ Reményik Sándor: *Erdély határán*. I. m. 38.

²⁶ Uo. 31.

²⁷ Reményik Sándor: *Tér és idő*. In: *Összes versei I*. I. m. 9.

is egyértelműen Reményik központi gondolata. Az 1916-1918 közötti erdélyi viszonyok a nemzetiségi csoportok politikai ellehetetlenülését sejtetik. Reményik eszméihez való megingathatatlan kötődését egyfajta passzív ellenállásban fogalmazza meg; alapjában ebben rejlik a költői életérzés tragikumája. Az adott helyzetben elkerülhetetlen bibliai és mítosztörténeti alakokhoz való fordulása, hogy létrejöhessen a költői példabeszéd. A *Művészet*, a *Tanács*, *A hammelni patkányfogó*, valamint a *Pilatus* klasszikus példák ennek az életérzésnek a megszólaltatásához. Így lesz a versek szövegvilága szimbolikus reprezentáció, melyben elsősorban önmagára utal, s mind önmaga mind az olvasó számára imaginárius világot hoz létre.

*Nevetsz, hogy buborék vagyok csak, álom?
Kövess és lássa bámuló szemed,
Hogy úr vagyok én millió halálon! [...]
Én megérintem hűvös szürkeséged,
Én új Midás – s e bűvös kéz alatt
Izzó arannyá lesz, amihez érek.*²⁸

A kettős dilemma, létezésének értelme és értelmetlensége rezignált hangvételt hordoz, s csendes stoicizmussal reflektál az élethelyzetre az *Azután* soraiban. „A porba vegyül könnyünk, vérünk, / Jajunk a végtelen felissza, / Mi nem jövünk ide vissza”. A lét hiábavalóságának gondolatát azonban valamelyest feloldja a kérdő formulában feltett jövő-tudat, megerősítve a lírai szubjektum pozícióját. „Vagy visszatérünk? holnap? jövőre? / Leszünk árboctetőkön Elmo-tűz, / titoklánc, mely szíveket összefűz?”²⁹

²⁸ Uo. 11. Így nevezi magát Reményik a *Művészet*ben új Midász királynak, remélve, hogy szavaival mindent bearanyozhat, maradandó értékeket teremthet, a *Tanács*ban Isten kegyelmének megjelenítésére utal Lót alakjának felidézésével, hiszen Lót lányait Sodoma fiaihoz adta, nem kötött az Úrral szövetséget, a pusztulástól egyedül csak Ábrahám hite menthette meg. *A hammelni patkányfogó* hangulatában teljes szkepticizmust áraszt a szöveg hermeneutikájában. „Szívem üres, szívem kihalva / Dalomban a pokol hatalma”. A motiváció ebben a versben egy jól ismert történetnek az a változata lehetett, mely szerint a 130 gyereket magával csalogató, vadász képében megjelenő patkányfogó a gyerekekkel Erdélyben telepedett le. A legenda szerint belőlük lettek a szászok. Nem véletlenül záró vers a *Pilatus* című, melyben a méltatlanul szenvedő Krisztus sorsot valamilyen formában saját népe sorsához hasonlítja, hiszen Pilatus nem meggyőződésből, hanem politikai szándékból ítélte Jézust halálra, hogy majd kijelenthesse: „Ártatlan vagyok ez igaz ember vértől: ti lássátok”. (Mt. 27. 24.)

²⁹ Reményik Sándor: *Azután*. In: *Összes versei I. I. m. 12.* Nem véletlenül van nagyobb jelentősége ennek a kérdésfeltevésnek, pontosabban az elmo-tűz, mint meteorológiai fogalom megemlézésé-

A *Fagyöngyök Holt-tenger felé* ciklusának versei is 1916–1917-re datálhatók. Az utolsó, dátummal ellátott vers a *Levél Romanov Miklós polgártárshoz Tobolszkba*, 1917 decemberében keletkezett. A vers már reflektál Reményik személyes érintettségére is. A mérvadó politikai változásokat, a beszédmódot jelentősen befolyásolja ugyanis annak az antihumánus erőternek a megtapasztalása, melynek nyomán „Jöhet immáron hullám-völgy-hegy, / Neked már minden, minden mindegy, / Neked már minden, minden jól van”³⁰

Reményik megbékélésre hajló attitűdje sokszor tükrözi a kilátástalanság érzését, de nagy kataklizmák idején is bízik a józan döntésekben, s hol kéréssel, hol pedig számonkérő elkeseredettséggel fordul az emberi értelmet meghaladó intelligenciához. Az erőszakos megoldások hiábavalóságára figyelmeztet a *Forradalom* soraiban, eredendően pacifista állásfoglalásával értelmetlennek tartja a fegyveres beavatkozásokat.

*Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot,
Ne tudd és legyen hős az akarásod,
Lesz minden újra egyforma kiholt,
De Te ne tudd, hogy mindhiába volt.*

Az eszkatologikus helyzetben haraggal fordul Isten felé is, vádló sorai a cselekvőképtelen ember felfokozott indulatait tükrözik a beszédhelyzetben.

*Szeretnék visszadobni minden áldást,
Csak vissza, vissza mind, akár az átkot,
És perelni az Istennel vég nélkül,
Hogy így alkotta meg ezt a világot*³¹

Az Istennel folytatott párbeszéd, mely Reményik egész költészetében meghatározó, a *Fagyöngyök* tizenegy versében direkt módon is jelentkezik, hiszen Istennel való kapcsolata meghatározza küldetéses sorsvállalásának alakulását, s miként Bertha Zoltán fogalmazza, „az isteni elrendelés végső törvényeibe”³² kapaszkodik. Istenkeresése belső harc, kísérlet az önbecsülésre, ’felfelé’ kiáltás és segítségké-

nek, mely valójában egy különleges fényeffektus viharos időszakokban, villámlás követő úgynevezett koronakisülés, mely fénycsóvákat varázsol a tengerjáró hajók árbocaira, messzire bevilágítva a vizet. Reményik önmagát az elmo-tűzhöz hasonlítva utat mutató fényjelenségnek tudja.

³⁰ Uo. 45.

³¹ Uo.

³² Bertha Zoltán: *Isten közelében*. In: *Sorsbeszéd*, Pomáz, Kráter-Teleszkóp sorozat 22, 2003, 120.

rés, örökös harc önmagával és a körülményekkel; Sík Sándor olvasatában: „magasba mutató küzdelem, az erkölcsi ember küzdelme önmagával”.³³

Az istenkép egészen sajátosságosan jelentkezik már a *Fagyöngyök* verseiben is. Reményik képes Istent egyenrangú félként kezelni, még akkor is, ha magától végtelenül magasabb rendűnek tekinti. Az Istennel folytatott párbeszédben a teremtőtől várja az elvesztett állapot helyreállítását, s nem egy esetben számonkérő magatartással közeledik. Ezt a magatartást revelálja az *Isten* című vers..

*Uram, teremtők vagyunk mind a ketten.
Amily igaz, hogy lelkem Te adtad,*

*Olyan igaz, hogy én formállak Téged
És nincs Uram, én rajtam más hatalmad.*³⁴

Reményik istenhitében panteisztikus elemek is megjelennek. A természet számára sokszor istenazonosság, ezért valamiféle alázatos tiszteletet érez az őt körülvevő organikus és nem organikus létezők iránt. Sokszor a természetből építkezik, a természet szabályos, jól megszerkesztett körforgásába kíván integrálódni. A költői hangulat megteremtéséhez a természet, mint kelléktár szükséges, így válik lehetővé a sorokba ötvözött gondolat szakralitása. „Sötét anyag: ím lebirkóztalak/ Belőled lettem: ám urad vagyok, ... [...] / A ködbeszédült völgyfenék fölött, / Az ormokon – az én fényem ragyog”.³⁵ A természet szakrális helyeit kiemelve erősíti a szövegvilágot meghatározó jelentéstartalmat, a gondolatot színező hangulati hatás erejét. „Csendes fákkal” járkál az erdőben, megpihen „lágymenyőalmon” *A karám előtt* idilli környezetében, máskor az elmúlás rezignált hangján szólal meg természeti képekkel, ilyen módon teszi közvetetté a műbeli világ és az objektív világ kapcsolatát.

*Valahol egy világnak fény fogy,
Minden betelt és nem lesz már sehogy,
A tűz hamu, a rózsák jégvirágok,
A róna hómező, holló se károg,
Csonttámeredve bú, öröm, dalok.
Egy szó röpül az utolsó sugáron:
Testvér, én meghalok.*³⁶

³³ Sík Sándor: *Romon virág*. In: *Pásztortűz*, 1936, 189–190.

³⁴ Reményik Sándor: *Isten*. In: *Összes versei I.* 12.

³⁵ Uo. 21–22.

³⁶ Uo. 30. Ugyanezt a hangulatot árasztja a kötet utolsó darabja, az *Egy repkénylevélre*, mely kísér-

A „*Tündérfok*”-ban azután a természet megalkotója, Isten is megjelenik, s egy sziklacsúcson várja a költőt, ahol a táj „körös-körül őserdő, őszobót”, az embernek azonban tisztának kell lenni, „mint a kristálypataknak”, s arra is emlékeznie kell, hogy egyszer „fenn volt a csúcson”, ami elégtétel ugyan, de csak egy empirikus képzet maradt, hiába vágyódik az eredeti állapotok visszaállítására. Az elmélet és a gyakorlat között áthidalhatatlan szakadék van. „Tudatunkban két különböző világ van: a természeté, melynek törvényeit az értelem szabja meg, s amely nem szabad, és a cselekvésé, amely szabad”³⁷. Az ember eredendően bűnös volta a kanti értelemben vett morális tökéletességet képtelen megvalósítani.

Reményik a *Ha számbavetted* soraiban megfogalmazza az erkölcsi tökéletességre való képtelenséget, utal az eredendő bűn problémájára is. „Az ismeretlen sok-sok bűnödért / Még mondj el egy pár miatyánkot”, az ember számára azonban önerőből még sincs olyan megoldás, amit a feljebbvaló segítsége nélkül meg tudna valósítani. Ismételten kiemeli a bűnös állapotot a vers utolsó előtt versszakában, az ember eredendő képtelenségét a helyes viselkedésre. „Oh végtelen a vétkeinknek száma, / Mi álomroncsba, tört reménybe járunk”³⁸.

Arno Anzenbacher *Bevezetés a filozófiába* című könyvében hangsúlyozza, hogy pusztá morálitásból jónak lenni képtelenség, mert a „megigazulást és megváltást nem annak alapján reméljük, hogy mi magunk morálisan méltók vagyunk-e rá, hanem az üdvözítő Isten kegyelmétől reméljük”³⁹. Valójában Reményik, akkor is felnéz Istenre, mikor replikázik, nem bízik a maga erejében, hiába támaszt követelményeket önmagával szemben, a végső megoldást feljebbvalójától várja.

Az örökös vívódás és párbeszéd Istennel központi téma marad Reményik egész életművében, amit nemcsak verseiben, levelezésében is nyomon követhetünk. Egy Kolozsváron, 1917. május 4-én keltezett levelében így írt Makkai Sándornak Istennel való kapcsolatáról. „Mert nem lehet Istennel „elbánni”. Bizony, leghősiesebb harc talán az Istennel való harc, mert legteljesebben reménytelen”⁴⁰.

tetiesen hasonlít a *Vércsöppek a hóban* lírai rövidprózáira, s amelyben a természet megjelenítésével az elmúlás fölött is a megmaradást hirdeti, s a repkénylevellel, mint „örökzöld levélhintával” próbál felemelkedni az isteni szubsztancia rendjébe. *Egy repkénylevelre*, 13.

³⁷ Kant fenti gondolatát idézi Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Negyedik kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 1993. 286–287.

³⁸ Reményik Sándor: *Ha számbavetted...* In: *Összes versei I. I. m.* 31.

³⁹ Anzenbacher, Arno: *Bevezetés a filozófiába*. Ford., Csikós Ella, Bendl Júlia. Carthapilus Kiadó, 2001, 339. Arno Anzenbacher a németországi Mainz egyetemén dolgozó professzor, aki az általános etika és társadalomerkölcs tanára.

⁴⁰ Makkai Sándor levelezése Reményik Sándorral. *Folyóiratokban a transzszilvanizmusról és Reményik Sándorról*. Erdélyi Helikon, 1941. 772.

„Akarom, fontos ne legyek magamnak”, vallja Reményik a *Fagyöngyök* kötet egyik meghatározó versében. Ez az askétizmusra való hajlandóság azonban nem a feladatra való alkalmatlanság szavakba foglalása. Ellenkezőleg, olyan szerepet kíván magára vállalni, mellyel elsősorban másoknak lehet hasznára. Szó sincs itt identitásvesztésről. Ezekben a sorokban jelenik meg igazán önbecsülése, önértékeinek hangoztatása. A paradoxon mégis mindig ott van a hangulatokba rejtett gondolatok örvénylésében; tisztában van a vállalt feladat nagyságával, tisztában van törekeny emberi mivoltával. Önértéke a természettel és Istennel kötött szövetségben teljesedik ki, vállalván a feladatot egy olyan nemzedékért, akinek nagyon is bőségesen mérték a disszonanciát. „[...]a tragikusan értéksorvasztó realitás földi gyötrelmei közül kiált fel a szó, száll fel a sóhajos vallomás- olvasható Bertha Zoltánnál -, az öntudat és az önbecsülés hangja”.⁴¹ „Tudjam, mögöttem százak, ezrek állnak, / Némák, akinek én vagyok a nyelve”.⁴²

A *Holt-tenger felé* tizenkilenc versében Reményik lírai szubjektivitása természeti képek élményszerű megjelenítésében teljesedik ki. Ezek a képek a hangulati élményt fokozzák olyan módon, hogy érezzük, csak háttér-élményt szolgáltatnak, mindig hozzájárulnak valami mély, gondolati tartalom felerősödéséhez. A *Holt-tenger felé* címválasztás sem lehet véletlen, különösen ha arra gondolunk, hogy sivár környezete miatt a Biblia a Holt-tengert a 'puszta tengerének' tekintette, egyidejűleg felidézve Szodoma és Gomora nagy kataklizmáját a pusztulás képeiben, még ha nincs is konkrétan a versekben ez a bibliai történet megemlítve.

Az első vers, a *Pompeji*, a kivédhetetlen pusztítás következményeit tárja elének szuggesztív képsorokban. „Láva elé roskadtak a kertek”, „Millió kövek között megfagyott dalok”, „Mint éji pillék, szítal a hamu”.⁴³ A háború, a katonasors, az öldöklés hangulatában az első verssel analóg módon jelenik meg a *Holt-tenger felé* soraiban.

*A Holt-tengernek tükre fekete,
A felhő áll és áll a szél felette,
A Holt-tengerbe ma új folyam áradt.*

*Megindult szívvel én ma, halványan,
Holt utcapartok között folyini láttam:
Masírozott egy menetszázad.*⁴⁴

⁴¹ Bertha Zoltán: *Sorsbeszéd*. I. m. 122.

⁴² Reményik Sándor: *Imádság*. In: *Összes művei I.* I. m. 29.

⁴³ Reményik Sándor: *Pompeji*. In: *Összes versei I.* I. m. 35.

⁴⁴ Reményik Sándor: *Holt-tenger felé*. In: *Összes versei I.* I. m. 36.

A fenyő-motívum már itt is megjelenik, betöltve sajátos „őrszem” szerepét. A hazavesztés félelme és fájdalma, a szomorú merengés, a kétségbeesés, az elmarasztalás és figyelmeztetés érzését soraiba töltve pánikhangulat, kilátástalanság jellemző a ciklus darabjaira. A minden borzalomra készen álló szemlélőnek „riadt csend a virágok kelyhe”, „ezer átkot mormol a patak”.⁴⁵ A kétségbeesést mozgalmasságot kifejező igék fokozzák. Ebben az állapotban Reményik Istennel is perlekedik, fájdalmas keserűségében vádbeszédet intéz teremtőjéhez. A verseben Isten transzcendens, személyes Isten, aki az ember számára megismerhető teremtő, antropomorf módon megközelíthető. „Isten arra vágyik, hogy megismerjék, mivel ő transzcendens teremtő; s mivel személy, tudja, hogy megismerhető. Ez a fajta párbeszéd felvet problémákat, melyek azzal foglalkoznak, miként egyeztethető össze az emberi sors, az isteni tökéletesség és a gonosz uralta világ”.⁴⁶

*Szeretnék visszadobni minden áldást,
Csak vissza, vissza mind, akár az átkot,
És perelni az Istennel vég nélkül,
Hogy így alkotta meg ezt a világot.*⁴⁷

Reményik változó intenzitású skálán mindannyiszor szinte ugyanazon az érzelmi hőfokon mozog. Az alkonyba merülő hegyek, a tépett rózsák, a 'szétszakadt csend' képeivel arra inspirál, hogy mindenki használja a maga fegyverét. Nagy érzelmi megrendülések emelik Reményik hazafias verseit költeményekké.

*Most a mi kertünk rózsáit tépik
S száz átkba szalad a csendünk szét,
Most sisakot öltson a halk bánat,
S ki-ki fogja a maga fegyverét.*

*Hadd tudja meg, orvul ki tör reánk,
Hadd érezze meg, akármily kevély,
Hogy vasban kísért itt minden álom
És minden lélek egy-egy szuronyél.*⁴⁸

⁴⁵ *Hogy is volt?* I. m. 37.

⁴⁶ Molnár Tamás: *Filozófusok istene*. Ford.: Mezei Balázs. Budapest, Európa Kiadó, 1996. 120.

⁴⁷ Reményik Sándor: *Én most...* In: *Összes versei I.* 36.

⁴⁸ *Erdély határán*. I. m. 38.

A *menekülő* soraiban egyéni fájdalomán keresztül azt a nagy közösségi fájdalmat is ki akarja fejezni, melyet csak a költészet eszközeivel lehet elmondani.

Reményik azonban csak súlyos szavak kardforgatója lehet, nem töltheti be azt a szerepet, melyet egy népvézérnek kell magára vállalnia. A nemzet sorsát önnön sorsával kívánja azonosítani, s mivel fegyvert fogni nem tud, a forradalom lehetőségétől is távol tartja magát, sőt a harcot, önnön harcképtelensége folytán nem találja megoldásnak.

*Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot:
Ne tudd, és legyen hős az akarásod,
Lesz minden újra egyforma kiholt,
De te ne tudd, hogy mindhiába volt.⁴⁹*

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés után Reményik Petőfi-helyzetben érzi magát, beszédmódot és hangnemet vált, s a romantikus „szószóló”, „ki nyilatkoztató”, „megfogalmazó” szerep lesz a lírai én státusza az ezt követően írt verseknek. Megszületnek a *Végyári versek*.

⁴⁹ *Forradalom*. I. m. 43.